

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В статті розглянуто стан, тенденції та перспективи розвитку вищої освіти в різних країнах, окреслено завдання, що є типовими для більшості університетів світу, включаючи українські. Підкреслено роль університетів у вирішенні проблем сучасного суспільства.

Ключові слова: вища освіта, університет, світові тенденції, конкурентоспроможність.

Упродовж останніх десятиліть учені констатують кризу індустріальної організації суспільства й економіки, яка виявляється в наборі регіональних, технологічних і гуманітарних проблем, що поглиблюються. Вони зазначають, що майбутнє будь-якої країни багато в чому залежить від третичної (професійної) освіти. У сучасному світі різких соціальних коливань, наукоємних економічних систем і глобальної інтеграції, що наростає, часто саме вища освіта зумовлює відмінність в економічному розвитку країн.

З метою забезпечення високого рівня освіти мають з'явитися університети нового типу ("проблемнозорієнтовані" або "інноваційні" університети) для підготовки фахівців, здатних проектувати нові види діяльності і забезпечувати трансформацію вже існуючих галузей і територій відповідно до викликів часу. Університетам у всьому світі, у тому числі й вітчизняним, необхідно готувати фахівців, здатних мислити за межами існуючих загальноприйнятих уявлень; вирішувати завдання, що досі не мали вирішення; діяти практично, беручи на себе відповідальність за проект і команду в ситуації невизначеності, обмеженості ресурсів і персонального ризику; доводити свою ефективність реальними досягненнями і результатами [3].

Для планування майбутнього розвитку третичної освіти у власній країні потрібне чітке уявлення про стан, проблеми, тенденції, завдання сучасних університетів у всьому світі, що часто виявляються для них загальними, оскільки глобалізаційні процеси все більше нівелюють відмінності в системах підготовки в різних регіонах планети.

Проблеми вищої освіти висвітлено в працях І. Балицької, Я. Болюбаша, Л. Дохикян, О. Коренькової, Є. Савіних, В. Сленькань, А. Суббето та інших дослідників. Проте відсутність конкретних прикладних знань про сучасний комплекс ефективних освітніх технологій, що використовуються в системі вищої спеціальної освіти країн з розвинутою ринковою економікою, є одним з основних стримувальних чинників розвитку вітчизняної освіти. Хотілося б мати чіткіше розуміння особливостей і перспектив розвитку сучасної вищої школи, що дало б змогу висвітлити слабкі місця вітчизняної системи вищої освіти, окреслити шляхи їх усунення – це дасть Україні можливість іти в ногу зі світовими процесами.

Мета статті – охарактеризувати стан, проблеми, тенденції розвитку і завдання, що є типовими для більшості університетів світу, включаючи вітчизняні.

Практично всі жителі будь-якої країни не задоволені станом її вищої освіти. Наприклад, у США критиці піддаються такі моменти: кожен восьмий з високоталановитих випускників середньої школи не продовжує навчання в коледжі; тільки половина студентів, які вступають до коледжу, щоб отримати ступінь бакалавра, досягає своєї мети; стандартні тести свідчать про те, що у випускників вищих навчальних закладів спостерігається неухильний спад мовленнєвих навичок; навчальна програма коледжів надмірно зорієнтована на професіоналізацію, що викликає побоювання в тому, що освіта, яка надається коледжами, перестає розвивати в студентах “усвідомлення причетності до загальних цінностей і знань”, що здавна об’єднує американців у єдине ціле [1].

Найбільше нарікань викликає якість підготовки фахівців, під якою розуміють затребуваність цього фахівця суспільством [2].

Престижні університети й коледжі мають хорошу репутацію за рахунок високих вимог і відмінної якості навчання. Проте є й інші навчальні заклади, відомі як “фабрики дипломів”, у яких студенти відвідують заняття, складають іспити і після закінчення стають якщо і компетентними, однак не видатними дослідниками й фахівцями. Рівень престижу навчального закладу залежить від якості викладацького складу, рівня дослідницьких можливостей, коштів, що виділяються на бібліотеки, спеціальні програми тощо, кількості абітурієнтів, тобто, іншими словами, від того, “наскільки вибірним може собі дозволити бути навчальний заклад у відборі студентів” [1].

Забезпечуючи якість підготовки, університет забезпечує набір студентів і, відповідно, грошові вливання, які дають змогу розвивати інфраструктуру університету, проводити науково-дослідну роботу на високому рівні та, найголовніше, гарантують конкурентоспроможність ВНЗ.

Прагнення до підвищення якості підготовки характерне і природне для усіх ВНЗ, проте у вищій освіті існують тенденції, що безпосередньо впливають на міру реалізації цього прагнення. Серед них є як позитивні, так і негативні, але в будь-якому разі Україна не повинна їх ігнорувати, а має вбирати все те краще, що є в університетах інших країн, і коригувати наявні негативні явища.

Університети пострадянського простору намагаються конкурувати в рейтингах зі світовими грандами, проте їм бракує ресурсів, часу, репутації. Статистика свідчить: середній вік університету світового класу – 180 років, а більше ніж 45% нобелівських лауреатів є випускниками всього 12 університетів [3]. Щоб відновити міжнародну конкурентоспроможність вітчизняної вищої школи, необхідно ретельно аналізувати й раціонально використовувати зарубіжний досвід, але при цьому розробляти й застосовувати власний підхід до вирішення проблем вищої освіти.

Однією з тенденцій третичної освіти впродовж XX та початку XXI ст. є те, що вона розвивається у напрямі зростання її доступності та масовіза-

ції. За даними ЮНЕСКО, у найближчі 30 років університетська освіта охопить більше людей, ніж за всю попередню історію цивілізації [3].

Зростає доступ до освіти. Значне поширення участі населення у вищій освіті в більшості регіонів пояснюється модернізацією країн і зростанням середнього класу. Як зазначала нобелівський лауреат, професор Гарвардського університету А. Сен, розвиток людських здібностей за допомогою освіти не можна зупинити, оскільки цей процес одночасно задовольняє потреби як суспільства і промисловості, так і кожної окремої особи [6].

Усюди висуваються концепції освітньої активності впродовж усього життя. При цьому новий акцент робиться на університетську освіту й роль післяуніверситетської освіти у світі, що нестримно змінюється.

У всі часи університети значно впливали на культурний розвиток суспільства. Із центрів навчання молоді, підготовки і проведення наукової роботи вони перетворюються на центри безперервної освіти, навчання і перепідготовки дорослого населення, освітні центри, що об'єднують мережі різних навчальних закладів, і реалізують нові види діяльності.

Відбувається зміна технологій навчання відповідно до сучасних технічних і соціогуманітарних досягнень. Зазнає істотних змін лекційно-семінарська модель навчання, починають активно використовуватися online-курси, розроблені кращими університетами. Університети переходять на активні методи навчання, чому сприяє інформаційна, комунікаційна й технологічна революція.

Останнім часом під тиском таких чинників, як повсюдне підвищення попиту на фахівців, втрата країнами Заходу очевидної освітньої переваги, зростання конкуренції з боку нових азіатських економік, активізувався процес глобалізації вищої освіти. Інтернет і доступна вартість повітряних перельотів створили такі сприятливі умови глобалізації, інтеграції і конвергенції, що вперше в історії стала реальною можливість існування єдиної світової спільноти. Вища освіта, що долає національні межі, є центральною рушійною силою інтеграційного процесу. На цьому фоні відбувається її глобальна трансформація, наприклад, створюються глобальні освітні мережі. Лідери за інтенсивністю зростання таких мереж – університети. Щорічні рейтинги Webometrics свідчать про вибуховий темп зростання їх активності в Інтернеті. Кожен дослідницький університет є головним користувачем мережевих комунікацій для передачі складних і об'ємних даних і для співпраці в режимі реального часу через свою систему інтернет-трафіку та дистанційні курси навчання [6].

Знання і дослідження стають серцевиною економік і культур окремих націй.

Провідні дослідницькі країни Азії посилено піклуються про прискорене “вирощування креативної культури”. Для цього використовуються різні методи, включаючи вдосконалення процедур видачі в'їзних віз для іноземних дослідників, будівництво міських технопарків та інших формувань, у яких інноватори в галузі мистецтва, громадських і технічних наук могли б об'єднатися для взаємного “запліднення” креативними ідеями.

Змінюється структура університетів. Деякі глобальні дослідницькі університети є одночасно й дослідницькими, й освітніми ВНЗ. Інші університети фокусуються переважно на дослідженнях і виявляють вибірковість під час набору студентів, віддаляючи себе від масового навчання. Лише в деяких країнах вдається налагодити баланс поділу праці між університетами в цьому плані.

Насправді обидва типи університетів можуть працювати ефективно за умови правильного балансу їх функцій. Оптимальний баланс дослідницької й освітньої функцій міжнародних університетів усе частіше стає основою економічного розвитку цілих регіонів [6].

У вищій школі розвиваються ринкові сили, виникла конкуренція між новими провайдерами третичної освіти і традиційними ВНЗ, яким раніше належала монополія в цій сфері. Нові провайдери функціонують у “безмежному” освітньому середовищі й використовують абсолютно інші моделі організації і доставки, засновані на застосуванні інноваційних комунікативних технологій. Виникають нові глобальні ринки провідних кадрів.

Відбувається масове оновлення кадрів, які працюють у вищій освіті. Кожен університет, що претендує на входження в міжнародні рейтинги, постає перед необхідністю наймати на міжнародному академічному ринку сотні професорів, дослідників і адміністраторів.

В останні двадцять років у вищій освіті з'явилася тенденція навчання англійською мовою як альтернатива навчанню рідною. Ця тенденція набуває розвитку в країнах Скандинавії, в Німеччині, Франції, Італії, в державах Центральної і Східної Європи, в Південній Кореї. Це має як позитивні, так і негативні наслідки. Викладання англійською мовою визначається як еквівалент інтернаціоналізації; з іншого боку, така глобальна популяризація англійської мови призводить до зниження інтересу до інших іноземних мов. Підвищуючи якість володіння іноземною мовою, ця тенденція робить очевидною потребу в додатковій мовній підготовці на первинній і вторинній стадіях (дитячий садок і школа) – разом з активізацією мовної освіти у ВНЗ.

Необхідна розробка більш функціонального й селективного підходу до навчання англійською мовою, що потребує об'єднання зусиль у межах завдання підвищення якості володіння англійською мовою.

Усе більше студентів, які вступають до університетів і коледжів, вибирають спеціальності, пов'язані зі світом бізнесу, деякі країни відчувають нестачу абітурієнтів, які вступають на технічні спеціальності.

Раніше технічна освіта в Україні, як і в інших республіках колишнього Радянського Союзу, вважалася досить престижною. Багато молодих людей мріяли про те, щоб стати вченими, інженерами, дослідниками. Здавалося, у наше століття стрімкого розвитку технологій тенденція повинна була б зберегтися, але у зв'язку з особливостями історичного періоду 1990-х рр. ця популярність зійшла нанівець. Це пов'язано, в першу чергу, з тим, що в ті роки наука не отримувала належного фінансування і прийшла в занепад, абітурієнтам доводилося зупиняти свій вибір на більш прибут-

кових спеціальностях. Тоді особливо бурхливо розвивався приватний сектор економіки, а також ринок юридичних послуг, тому велика частина випускників спрямовувалася саме туди. Сьогодні ж ситуація дещо інша, і технічні спеціальності починають, нарешті, мати заслужений попит серед абітурієнтів. Звичайно, в основному, попит підвищився на спеціальності у сфері інформаційних технологій, але й машинобудівні спеціальності також в останні декілька років стають більш популярними порівняно з попередніми роками.

У зв'язку зі швидким розвитком високих технологій багато експертів передбачають, що в найближчі декілька років найбільш затребуваними спеціальностями стануть саме технічні, причому не лише пов'язані з інформаційними технологіями, а й інженерні, технологічні, машинобудівні. Відповідно, і професійна технічна освіта має стати більш популярною серед абітурієнтів [5].

З негативних тенденцій можна виділити такі.

Сьогодні відбувається докорінна трансформація освіти в країнах пострадянського простору у зв'язку з підписанням Болонського договору, відповідно до якого ми намагаємося реформувати вищу освіту за зразком країн Європейської спільноти. У процесі цього реформування суспільству пропонують позитивні аспекти перетворення – визнання дипломів вітчизняних ВНЗ за кордоном, ширшу інтеграцію молодих фахівців у міжнародні виробничі відносини. Одним із ключових компонентів Болонської декларації є перехід до використання залікових одиниць (кредитів) у навчальному процесі. Кредитна система повністю відповідає концепції відкритої освіти, оскільки виділення блоків знань (модулів/кредитів) (за наявності певної бази початкових знань) дає студентові змогу самостійно вибрати індивідуальну траєкторію навчання і добре вписується в концепцію “освіта крізь усе життя”. При цьому відбувається активне впровадження комп'ютерної техніки й різного типу тестувань у процес навчання й контролю знань, тобто вільно або мимоволі усувається “людський чинник” у навчально-виховному процесі. Проте не слід забувати, що на цей процес значно впливають не лише “умисні” вихователі (школа, ВНЗ), а й “неумисні”: суспільство, сім'я, релігія. Саме чинник виховання втрачається при знеособленому введенні кредитної системи, системі дистанційного навчання. Фахівець стає додатком до комп'ютера, конвеєра, верстата з числовим програмним управлінням. Вища технічна освіта починає “виробляти” бездушних фахівців, вихованих телебаченням, Інтернетом і коміксами [2]. Наслідки такого шляху трансформації вищої освіти важко прогнозувати, але навряд чи вони будуть цілком позитивними.

У деяких країнах пострадянського простору виник сумний феномен платної освіти, коли багато студентів вважають, що якщо вони заплатили гроші, професор просто зобов'язаний поставити їм позитивну оцінку. Ці студенти не розуміють, що вони заплатили за право доступу до знань, що за свої гроші вони повинні вимагати знань. Однак у багатьох ВНЗ останнім

часом можна відкупитися від лабораторної роботи, практикуму, курсової роботи, “купити” залік, іспит, якщо є гроші.

Ураховуючи, що параметри погіршуються, такий процес можна назвати деструкцією або руйнуванням системи радянської освіти [4], в якій було багато позитивного.

Ґрунтуючись на аналізі праць низки авторів [7], виділимо завдання, що постають перед університетами більшості країн, включаючи Україну. Суспільству слід підтримувати заклади вищої освіти, оскільки саме вкладення у вищу школу повертаються у вигляді довгострокових громадських благ, особливо важливих для економічного розвитку, в тому числі таких, як довготривалі надходження від фундаментальних досліджень, розвиток технології і соціальна згуртованість. Крім того, є люди, які успішно закінчили середню школу, але опинилися в не вигідному становищі через соціальне походження або національність. У цьому випадку потрібне урядове регулювання для забезпечення рівних можливостей доступу до подальшої освіти. Університети мають прагнути до універсальності і ще більшої всебічності, ніж раніше; забезпечувати доступність для кожного третього рівня освіти, як доступні початкова й середня освіта; гарантувати доступність освіти впродовж усього життя людини, коли виникає в цьому необхідність, у вигляді короткострокового навчання, перенавчання, підвищення кваліфікації, дистанційного навчання, екстернату і т. д.; трансформувати гуманістичні цінності, відігравати універсальну етичну роль, здійснювати керівництво в період криз.

Університетам належить попереджальна і прогностична роль у визначенні форм майбутнього життя – бути “дозорною вежею”, з висоти якої ведеться спостереження за тим, що відбувається у світі, попереджати суспільство, допомагати урядам, парламентам приймати рішення, проводити наукові дослідження, вивчати соціальні, економічні, політичні тенденції в рамках міждисциплінарних підходів; підтримувати якість, системність і високі стандарти освіти й етики; розвивати різні форми й нові інформаційні технології в освіті, пропонувати широкі можливості для підготовки студентів як громадян для життя в суспільстві. Університети мають зберігати наукову критичність, об’єктивність, політичний нейтралітет; надавати можливість урядам приймати правильні рішення.

Висновки. У статті визначено ключові тенденції розвитку вищої освіти на найближче десятиліття, що дає змогу стверджувати про появу нової парадигми вищої освіти.

Уряди повинні сприяти зростанню інноваційного характеру закладів вищої школи, їх готовності відповідати вимогам глобальної конкурентної наукоємної економіки.

Діячі у сфері політики, державного управління, освіти мають скористатися можливостями, які третична освіта в поєднанні з інформаційними мережами й новими технологіями надає для підвищення продуктивності й досягнення економічного зростання, враховувати збільшення міжнародної

конкуренції за залучення кваліфікованого персоналу, яке спричиняє втрату інтелектуальних ресурсів.

Секретом життєздатності такого співтовариства, як університет, є його здатність знаходити нові шляхи розвитку, розробляти нові комбінаторні моделі і стратегії, змінювати свою внутрішню культуру й оновлювати зовнішню місію, що потребує зміни структури університетів.

Список використаної літератури

1. Высшее образование в США. – Langust Agency 1999–2013. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.langust.ru/review/high_usa.shtml.
2. Ермолаев Ю.В. Высшее техническое образование в контексте педагогической антропологии / Ю.В. Ермолаев // Фундаментальные исследования. – 2006. – № 3. – С. 78–79.
3. Корячков Ю.В. Тенденции развития высшего профессионального образования в зарубежных странах / Ю.В. Корячков, С.В. Иванов // Ярославский педагогический вестник. – 2012. – № 4. – С. 57–61.
4. Парахонский А.П. Современные тенденции в высшем образовании России / А.П. Парахонский // Современные наукоемкие технологии. – 2007. – № 3. – С. 91–92.
5. Сергиенко Е. Высшее техническое образование: перспективы в будущем [Электронный ресурс] / Е. Сергиенко. – Режим доступа: <http://fb.ru/article/139/vyisshee-tehnicheskoe-obrazovanie-perspektivy-v-buduschem>.
6. Фролов А.В. Глобализация высшего образования: противоречия и новации [Электронный ресурс] / А.В. Фролов // Alma Mater. – 2012. – № 11. – Режим доступа: <http://www.almavest.ru/ru/favorite/2011/11/24/264/>.
7. The World Bank. Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education. – Washington D.C. : The World Bank, 2002 ; Европейская программа перемен в высшем образовании в XXI в. – CRE action. – 1997. – № 111. – Р. 43–150.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2013.

Саенко Н.В. Мировые тенденции развития образования

В статье рассмотрены состояние, тенденции и перспективы развития высшего образования в разных странах, обозначены задачи, типичные для большинства университетов мира, включая украинские. Подчеркнута роль университетов в решении проблем современного общества.

Ключевые слова: *высшее образование, университет, мировые тенденции, конкурентоспособность.*

Saenko N. World tendencies of development education

In the article the state, tendencies and perspectives of higher education development in various countries are considered; the tasks typical for most universities including Ukrainian ones are pointed out.

To provide a high level of education a new type of innovation universities should appear to train specialists capable of ensuring transformation of economy and society.

The state and problems of universities all over the world are mostly common since the globalization processes are leveling differences in the system of education in various regions of the planet. There are both positive and negative tendencies in the development of tertiary education in the world, so Ukraine should try to adopt the best ideas and correct available negative phenomena.

The following tendencies are pointed out in the article. Universities all over the world are becoming more and more accessible. From the centres of training students they are being transformed into the centres of continuous education, training and retraining of adult

population. Educational technologies are changing due to new technical achievements. The lecture and seminar model of education is being transformed, on-line courses are being introduced more and more actively. The Internet and accessible cost of flights make it possible to integrate and converge, higher education being the central moving force of the integration process. Knowledge and research are becoming the core of many nations and economies.

The structure of the universities is changing. Some universities are both research and educational at the same time. The optimal balance of research and educational functions of international universities is more and more often becoming the foundation for the development of big regions. The globalized markets of personnel appear. New providers operate in practically limitless educational environment and use completely new models of education organization and delivery based on the implementation of innovative communication technologies.

Over the last twenty years there have appeared the tendency to teach in the English language as an alternative to teaching in the native one. This tendency has both positive and negative effects. On the one hand, teaching in English is considered as an equivalent of internationalization, on the other hand, such global popularity of the English language leads to diminishing interest to other foreign languages. In any case, development of more functional and selective approach is needed to increase the quality of English knowledge.

Due to rapid development of high technologies many experts predict increasing demand for specialties connected with engineering that will become popular among applicants to universities.

As a result of entering the Bologna process some experts are afraid of depersonalization of the educational and upbringing process because of credit and module system and wide spreading of on-line courses.

However, the role of universities in solving the problems of modern society cannot be underestimated.

Key words: *higher education, university, world tendencies, competitiveness.*